

Oponentský posudek diplomové práce

Bc. Magdalena Topiarzová: Bio Blaník ano, či ne? Determinanty přestupu k ekologickému zemědělství na území CHKO Blaník. Praha: FHS UK 2008, 81 s. + přílohy.

Magdalena Topiarzová si pro svou diplomovou práci vybrala bezpochyby aktuální téma – ostatně podnět pro zpracování problematiky vztahu k ekologickému zemědělství vzešel ze strany Správy CHKO Blaník, která se dosud bezúspěšně snažila přesvědčit místní zemědělce o výhodách přechodu od konvenčního k ekologickému zemědělství (srv. s. 49n). Autorka toto zadání rozšířila o naznačení vývoje a současného stavu ekologického zemědělství s důrazem na ČR a zpracování současné evropské a české legislativy, jež se k ekologickému zemědělství vztahuje. Zároveň načrtla proces přechodu konvenčního podniku na ekologické zemědělství. Tím si vytvořila teoretický rámec k vlastnímu empirickému šetření, na jehož základě se pokusila formulovat návrhy opatření, jak by mohla CHKO Blaník motivovat zájem místních zemědělských subjektů k přechodu na ekologické zemědělství.

Svou diplomovou práci rozčlenila Magdalena Topiarzová do pěti oddílů. V úvodní části nejprve nastoluje téma kultivace krajiny prostřednictvím lidské činnosti a pokračuje nástinem změn v důsledku industrializace a (v ČR) socializace a jejich vyústěním v 90. letech 20. století. Formuluje základní principy ekologického zemědělství a představuje cíle, postupy zpracování a rozvržení samotné diplomové práce. Už v této úvodní části je zřetelné, v čem budou klady předložené práce a kde by snad bylo možné shledat nedostatky.

Autorka v samotném úvodu předkládá tezi, že krajina „kolem nás“ je povětšinou kulturní a vzápětí tvrdí, že „každý organismus ovlivňuje určitým způsobem prostředí, ve kterém se nachází“ (s. 7). Obě tvrzení jsou bezpochyby pravdivá – jen mezi nimi nenacházím příčinnou souvislost. Tento odstavec, shrnující vývoj zásahů člověka do krajiny od pravěku do počátku industrializace, je s ohledem na téma práce snad poněkud nadbytečný, rozhodně ale plytký – ostatně vychází pouze z jediného zdroje (Cílek et al. 2005 – mimochodem chybí v seznamu literatury). Podobně povrchně působí následující historický exkurz, v němž prostřednictvím několika vět dokáže autorka přejít od charakteristiky industrializace k socializaci vesnic v 50. letech 20. století. Takových exkurzů mimo samotnou problematiku ekologického zemědělství našťestí v práci není mnoho – ovšem naskytnou-li se, nestačí se čtenář divit. Např.: „Již začátkem 19. století se v Evropě začala objevovat kritika stávajícího konvenčního zemědělství. Díky jeho industrializaci, chemizaci a intenzifikaci ...“ (s. 12), „Zemědělství dříve vyjadřovalo vztah lidstva a půdy“ (s. 38), „Nástupem industrializace ... došlo k neuváženému scelování pozemků, používání koncentrovaných hnojiv a obhospodařování půdy těžkými stroji“ (s. 46), „Žádný z farmářů se nezabývá pouze mléčnou výrobou, protože jako každé jiné samici třídy savců i kravám se mléko tvoří z důvodu výživy potomka“ (s. 59). Možná by autorce občas neškodilo upustit od hyperkorektního jazyka a domýšlet svá tvrzení.

V úvodní pasáži je též formulován cíl diplomové práce Magdaleny Topiarzové (viz výše), výzkumné otázky a hypotézy. Hypotézy však zcela nevystihují výzkumné otázky (VO 1 a VO 3 nejsou do hypotéz převedeny), některé hypotézy nedávají smysl (kdo je „farmář s nezemědělským zaměřením“? – s. 11; vztah úrovně vzdělání a otevřenosti principům ekologického zemědělství mohl být vyjádřen v jedné hypotéze, nikoli rozložen do dvou) – dlužno ovšem dodat, že hypotézy jsou na s. 52-3 zopakovány s komentářem, který některé nejasné formulace osvětluje. Především ovšem tato část nastoluje otázku, zda je k ověření takto jednoduchých hypotéz vhodné používat strukturované rozhovory, což je bezpochyby náročnější technika sběru i analýzy dat než dotazníkové šetření. K otázce zvolené metodologie viz dále.

Naopak již úvodní pasáž charakterizující základní principy ekologického zemědělství svědčí o autorčině erudovanosti ve vybraném tématu, v němž se i v následujících kapitolách pohybuje (z mého laického pohledu) bez zakolísání.

Následující tři oddíly – Ekologické zemědělství, Konverze na ekologické zemědělství a Chráněná krajinná oblast (CHKO) Blaník (s. 12-50) – jsou zpracovány na základě odborné literatury a analýzy sekundárních dat (např. legislativa). Autorka zde logicky postupuje od nastolení obecného rámce problematiky (historie ekologického zemědělství ve světě, potažmo v ČR) a jejího současného stavu včetně legislativního ukotvení přes popis procesu přechodu od konvenčního k ekologickému zemědělství až po konkrétní vymezení současné situace ve sledované oblasti (CHKO Blaník). Zdroje jsou systematicky zpracovány, text je logicky uspořádán a jako takový by mohl sloužit jako velmi kvalitní rešerše k problematice ekologického zemědělství. Jako laik v dané problematice bych se snad pozastavila pouze nad kapitolou 2.4, v níž je ekologický zemědělec charakterizován jako „farmář hospodařící velmi pokrokovým způsobem“ (s. 20) - /co to, proboha, je?/ - a následně je pro charakteristiku ekologického zemědělce používána emická citace; a dále nad kapitolou 4.3.1, v níž je pro popis „současného stavu“ používán zdroj z roku 1997 (s. 47), přestože je k dispozici i novější literatura (viz s. 58).

Pátý oddíl diplomové práce Magdaleny Topiarzové je věnován vlastnímu empirickému šetření. Autorka již v závěru předchozího oddílu (s. 49-50) popisuje kontext vzniku své bakalářské práce – úvodní část k vlastnímu empirickému šetření tedy návazně na to věnuje argumentaci, proč oproti zadání upustila od dotazníkového šetření ve prospěch strukturovaných rozhovorů (s. 51 a 54), osvětlení výzkumných otázek a hypotéz a popisu průběhu výzkumu. S ohledem na množství sledovaných zemědělských subjektů (18) se zdá být autorčino rozhodnutí upustit od v zadání výzkumu požadovaného dotazníkového šetření logické a její argumentace na s. 54 správná. Nicméně s ohledem na autorčin deklarovaný seznam použité literatury, deklarovaný pobyt v terénu a ostatně i s ohledem na vlastní výzkumné otázky a výsledky výzkumu se nelze nepozastavit nad tím, zda byla kvantitativní strategie sběru a analýzy dat opravdu zvolena vhodně. Autorka totiž mezi použitou literaturu zařadila i tituly typu Blažek, Knotková, Neckářová 2003, Chomátová 2005, Majer, Majerová 1999 (ani na jeden z uvedených titulů, jako na zhruba 10 dalších, není v samotné práci odkázáno), aniž by vůbec uvažovala nad možnými výhodami kvalitativních strategií výzkumu. To, že by bylo vhodné využít přinejmenším možnost přímé komunikace s respondenty k prohloubení, resp. doplnění strukturovaného interview, je patrné např. z výsledků výzkumu v kap. 5.2.1.5.: autorka uvádí, že „dotazování měli často problém rozpomenout se, jak se jednotlivé dotační programy, které využívají, jmenují“ (s. 64). Nabídne tedy (jako u jiných otázek, kdy respondenti nejsou sami schopni formulovat odpověď), škálu odpovědí, které pak analyzuje, aniž by se např. zeptala na to, odkud se tedy vůbec respondenti dozvídají, jaké dotace by mohli vzhledem ke své činnosti získat. Podobně v části věnované samotnému postoji k ekologickému zemědělství ustupuje do pozadí autorkou deklarovaný fakt, že byť všichni dotazovaní již někdy slyšeli o ekologickém zemědělství, ne všichni se o něj zajímají, do pozadí a analýza je věnována již předem formulovaným argumentům, aniž by se autorka tázala právě po příčině nezájmu o danou problematiku (nehledě na možné zpracování i jiných než předem zvažovaných důvodů – viz s. 69n, kde autorka uvádí, že se objevily i jiné argumenty, než jaké předpokládala – ovšem ty už /snad až na složitou administrativu/ neuvádí). Dalším důvodem, proč považuji volbu kvantitativní strategie za problematickou, je samotné vyhodnocení vlastního výzkumu – vedle standardního sledování četností odpovědí autorka používá též χ^2 testu. Ten je ovšem, s ohledem na velikost sledovaného vzorku, takřka nepoužitelný. Byť autorka sleduje vliv vždy dvou faktorů (např. věk 40+ a 40-) na sledovaný postoj (ano / ne), aby výsledky byly relevantní, musela by nejnižší možná velikost vzorku být 20 jednotek. Autorka si toto omezení uvědomuje (viz s.

75), avšak nezdůvodňuje, proč tedy vůbec k tomuto postupu přistoupila. Že by to vypadalo vědecktěji? V důsledku zvoleného postupu se naopak z předložené práce vytrácí to podstatné: individuální motivace k přístupu / odmítání ekologického zemědělství. Autorka přitom měla na očích možný brilantní příklad: farmáře, který k ekologickému zemědělství přistoupil v r. 1991 a záhy se dostal do finančních potíží (srv. s. 49). Nebylo by nezajímavé zpracovat příběh tohoto farmáře. Bylo bezpochyby na místě popsat se v průběhu rozhovorů na reflexi zkušenosti tohoto farmáře ostatními respondenty. Ovšem i při zvolené strategii výzkumu bylo žádoucí rozlišit zkušenost (tedy odpovědi) tohoto farmáře od ostatních respondentů – i přes to, že by tím byla narušena pravidla anonymity. Ta ostatně stejně nemohla být důsledně dodržena – přinejmenším u respondentů, kteří zastupovali větší zemědělské podniky. Zde shledávám další nedostatek empirického výzkumu: rovnocenné srovnávání odpovědí majitelů menších zemědělských subjektů a zástupců (agronomů – specialistů) subjektů větších. Ačkoliv autorka ve zpracování získaných dat dbá na druhé třídění a rozlišuje údaje fyzických a právnických osob, zdá se mi problematické porovnávat mínění agronomů větších zemědělských subjektů s míněním majitelů menších subjektů – zvláště, je-li mezi hlavní kritéria pro postoj k ekologickému zemědělství považován věk a vzdělání – a zejména považovat tyto subjektivní postoje za směrodatné ve vyhodnocení, které podniky mohou spíše přistoupit k ekologickému zemědělství a které nikoliv. Výrazně také postrádám reflexi vlastního pobytu v terénu (ostatně empirická část je nazvána Terénním výzkumem) – mnohdy se v rámci neformálních rozhovorů v terénu badatel dozví více než ve standardizovaném šetření.

Přes uvedené výtky (resp. nesoulad ve zvolené výzkumné strategii) nelze pominout, že v rámci zvolené strategie je práce zpracována opět velmi systematicky a pečlivě. Uměřeně výsledkům empirického šetření působí závěr diplomové práce, v němž jsou shrnuty výsledky teoretické i empirické části práce a navrženy postupy, jež by mohly přispět k motivaci zemědělských subjektů ke konverzi od konvenčního k ekologickému zemědělství.

Z formálního hlediska lze u předložené diplomové práce bezpochyby vyzdvihnout systematickost a pečlivost zpracování, kultivovaný jazyk s minimem gramatických a stylistických chyb (občasná, ovšem opravdu spíše výjimečná klišé viz výše), logické členění textu i důslednost ve smyslu zařazení seznamu zkratk, tabulek, grafů, osnovy rozhovorů (ve formě dotazníku – zde ovšem v úvodní pasáži není zmíněn zadavatel práce – CHKO Blaník) a výsledků χ^2 testů. Vytknout lze naopak uvedenou bibliografii, která neodpovídá skutečně použité literatuře v textu práce a navíc je nelogicky členěna: na místo rozlišení tištěných a webových zdrojů bych uvítala členění na odbornou literaturu a prameny; dále neshodu v používaném způsobu odkazů (na týž pramen je odkazováno různými způsoby – např. s. 30 a 34, 53 a 54 aj.) a výjimečné nesrovnalosti v popisu grafů (např. s. 66 a 68). Vyjma bibliografie však tyto formální nedostatky nepovažuji za závažné.

Celkově tedy diplomovou práci bc. Magdaleny Topiarzové považuji za velmi kvalitní v teoretické části, ovšem diskutabilní v části empirické. Také s ohledem na – z mého pohledu – závažný nedostatek ohledně deklarované použité literatury ji nemohu hodnotit lépe než jako velmi dobrou – v rozsahu 10-13 bodů.